

АМОРТИЗАЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ВІДТВОРЕННЯ МАЙНОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

В статті викладені проблеми формування та використання амортизації як основного джерела інвестиційно-інноваційного відтворення майнового потенціалу підприємств

Постановка проблеми. Здійснення розширеного відтворення потенціалу і, як наслідок, формування на цій основі інвестиційно-інноваційної бази розвитку підприємств є однією з найактуальніших проблем в Україні. Без швидкого та ефективного її вирішення неможливо зайняти відповідну нішу на зовнішньому ринку і у світовому розподілі праці, а також забезпечити євроінтеграцію як стратегічну мету трансформаційних процесів у національній економіці [6, с. 64].

Вирішення проблем щодо інвестиційно-інноваційного відтворення має бути покладено на господарюючі системи та державу, як гаранта законодавчого регулювання, бюджетного фінансування та правової підтримки діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Важливу роль в процесах відтворення відіграє амортизація як основне з джерел фінансування, яке забезпечує оновлення потенціалу підприємств в цілому та майнового потенціалу зокрема, оскільки за рахунок відтворення майнового потенціалу суб'єкт господарювання вдосконалює трудовий, виробничий, інформаційний, інфраструктурний, управлінський, науково-технічний потенціали підприємства. Саме амортизаційні відрахування, які нараховуються в процесі використання необоротних активів, посідають головне місце серед власних джерел фінансування завдяки синхронності кругообороту засобів праці і формування амортизаційного фонду, їх меншій схильності до кон'юнктурних коливань, пов'язаних із результатами господарської діяльності. За допомогою

амортизації регулюється швидкість обороту основних засобів, інтенсифікується процес їх відтворення, реалізується технічна і виробнича політика на підприємстві.

Отже, в сучасних умовах господарювання постає нагальне питання відродження ролі амортизації як джерела відтворення майнового потенціалу господарюючих систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність амортизації, її місце в процесі відтворення основних засобів та в цілому потенціалу підприємства досліджували такі науковці як Бабяк Н.Д., Баранов В.В., Бобков І.А., Борисенко З.Н., Брю С., Голов С.Ф., Дергачова В.В., Зятковський І.В., Локшин А.І., Орлов П., Орлов С., Поддєрьогін А.М., Стадницький Ю., Степанков А.К., Терещенко О.О., Чумаченко Н.Г. В свою чергу, вивчення економічної наукової літератури дає нам підстави стверджувати, що питання дослідження амортизації як джерела відтворення майнового потенціалу в повній мірі економістами не вивчені і не розкриті.

Метою дослідження є визначення теоретичних та практичних засад формування та використання амортизації як основного джерела інвестиційно-інноваційного відтворення майнового потенціалу господарюючих систем.

Об'єктом дослідження є процес формування амортизації як джерела відтворення майнового потенціалу підприємств в регіональному аспекті, за видами економічної діяльності та формами власності господарюючих систем.

Викладення основного матеріалу дослідження. Терміном, що особливо цікавить нас при вивченні потенціалу підприємств є “відтворення” як беззаперечний його елемент. Відтворення – безперервне відновлення процесу виробництва товарів, послуг та духовних благ, на основі якого здійснюється відтворення всіх елементів економічної системи – продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та виробничих відносин (або відносин економічної власності), а також господарського механізму [3, с. 223].

При формуванні та використанні майнового потенціалу господарюючих систем розрізняють їх просте та розширене відтворення. *Просте відтворення потенціалу підприємства* здійснюється в незмінних обсягах для відновлення спожитих факторів виробництва і забезпечення безперервності його функціонування.

Розширене відтворення потенціалу підприємства передбачає кількісний та якісний розвиток виробничих факторів та інших складових потенціалу, які забезпечують вищу результативність його діяльності [15].

Ефективне просте та розширене відтворення потенціалу характерне прибутковим господарюючим системам. За умови, якщо підприємство має збитки або є банкрутом, воно має “базовий” рівень внутрішнього відтворення потенціалу. В даному випадку, господарююча система може використовувати зовнішні джерела відтворення, але відзначимо, що за них треба додатково платити.

Серед внутрішніх джерел відтворення потенціалу господарюючих систем виокремлюють прибуток та амортизацію. Амортизація забезпечує відтворення потенціалу суб'єктів господарювання щодо об'єктів основних засобів і нематеріальних активів, тобто формує засади для відновлення майнового потенціалу.

Дослідження показали, що відтворення майнового потенціалу підприємств може здійснюватися за декількома сценаріями

(умовні позначення: Zb – збиток; A – амортизація; $ЧП$ – чистий прибуток; H – загальноствановлений норматив):

1) $Zb < A$ – для розвитку підприємства характерне просте, але неповне відтворення;

2) $Zb > A$ – відтворення потенціалу неможливе і не здійснюється;

3) $ЧП = 0$ – є можливість провадження простого відтворення потенціалу;

4) $ЧП > 0 < H$ – за умови, якщо чистий прибуток більше 0 та менше загальноствановленого нормативу, суб'єкт господарювання може здійснювати розширене відтворення, але яке не забезпечить стійкого його розвитку. Питання щодо значення нормативу залишається відкритим;

5) $ЧП \geq H$ – найкраща умова, яка забезпечує можливість здійснення підприємством розширеного відтворення з досить високою ймовірністю до стійкого розвитку господарюючої системи.

Запропоновані алгоритми повинні враховувати інфляційні процеси в Україні.

Найбільшу питому вагу в майновому потенціалі підприємств України займають основні засоби (41,3 %), які є найвагомим об'єктом його відтворення.

Виходячи з проведеного дослідження, можна констатувати той факт, що відтворення основних засобів – це постійне повторення і безперервне відновлення засобів праці. Специфіка відтворення основних засобів органічно пов'язана, з одного боку, з їх участю в процесі виробництва впродовж кількох циклів, а з іншого – з поступовим перенесенням власної вартості на новостворений товар у міру зношування. Водночас, інша частина вартості основних засобів залишається фіксованою у засобах праці, зберігаючи свою первісну натуральну форму.

Термін “амортизація” походить від латинського слова “amortization”, що означає погашення, сплата боргу. Відповідно до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [4], амортизація основних фондів і нематеріальних активів – це поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення, на

зменшення скоригованого прибутку платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань, установлених законодавством.

Поступове зношування основних засобів виражається в амортизаційних відрахуваннях, які зараховуються до витрат об'єктів діяльності. З цих відрахувань створюється амортизаційний фонд, грошові ресурси якого використовуються на забезпечення простого, і, по можливості, розширеного відтворення.

Сьогодні поняття “амортизаційний фонд” використовується лише на теоретичному рівні, господарюючі системи на практиці амортизаційний фонд не формують. На нашу думку, в створенні амортизаційного фонду є потреба, оскільки це дасть змогу краще здійснювати управління акумульованими амортизаційними відрахуваннями і більш ефективно їх використовувати за призначенням. Вважаємо, що узагальнену інформацію щодо амортизації, яка міститься в Примітках до річної фінансової звітності, не можливо називати таким поняттям як “амортизаційний фонд”.

У процесі відтворення, амортизаційний фонд повинен виконувати функцію повного відновлення (реновацію) засобів праці. Відновлення основних засобів здійснюється через їх заміну новими об'єктами.

В науковій літературі не має єдиної точки зору щодо того, що є джерелом відтворення потенціалу господарюючих систем. Одні науковці вважають, що це амортизація (Кваша Я.Б [7], Молдованов М.І. [16], Райсберг Б.А. [8], Степанков А.К. [14]), інші стверджують, що амортизаційні відрахування (Баранов В.В. [1], Борисенко З.Н. [2], Рікардо Д. [12], Саган Т., Стадницький Ю. [13]). В своїй статті, ми будемо розглядати саме амортизацію як це джерело.

Ефективне використання амортизації як джерела відтворення майнового потенціалу неможливе без економічно обгрунтованої амортизаційної політики. Конкретні заходи щодо її забезпечення та вдосконалення передбачені в Указі Президента України “Про концепцію амортизаційної політики” [11], в якому поставлене завдання вдосконалити державну амортизаційну політику з метою підвищення

заінтересованості підприємств у інвестиціях за рахунок амортизаційних відрахувань, а також виділити фіскальну та економічну амортизацію і розробити закон про амортизацію.

На превеликий жаль, запропоновані завдання, на сьогоднішній день, не вирішені і до амортизаційної політики, окрім як на словах, справа не дійшла.

Отже, в Україні на рівні державної політики не приділяється необхідної уваги проблемам амортизації, а розроблена суб'єктами господарювання внутрішня амортизаційна політика не приносить очікуваного корисного ефекту від її впровадження. Варто звернути увагу на те, щ розробкою внутрішньої амортизаційної політики ніхто не займається, оскільки першочергове значення для підприємств має державна податкова амортизаційна політика.

Головною проблемою в сфері амортизаційної політики є її недосконалість, тобто норми амортизації, які встановлені на законодавчому рівні в Україні є недостатньо обгрунтовані, занижені та такі, які не відповідають сучасним умовам господарювання. Вони стримують інвестиційно-інноваційний розвиток господарюючих систем і, відповідно, при їх використанні, нарахованої амортизації не вистачає в необхідних обсягах для відтворення потенціалу підприємств.

Відзначимо, що основні засоби з метою амортизації згідно Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [4] підлягають розподілу за 4-ма групами. До відповідних груп основних засобів застосовують наступні норми амортизації (в розрахунку на податковий квартал): група 1 – 2%; група 2 – 10%; група 3 – 6%; група 4 – 15%. Крім цього, платник податку може прийняти рішення про застосування інших норм амортизації, що не перевищують норми, встановлені законодавством.

З метою визначення рівня амортизаційної політики підприємств України, проведемо розрахунок норм амортизації основних засобів суб'єктів господарювання України та термінів їх відтворення у 2005 році за видами економічної діяльності (см. табл. 1).

Таблиця 1. Амортизаційна політика суб'єктів господарювання України за видами економічної діяльності у 2005 році [10]

(тис. грн.)

Вид економічної діяльності	Амортизація основних засобів	Основні засоби (за первісною вартістю)	Норма амортизації, % (за первісною вартістю)	Основні засоби (за залишковою вартістю)	Норма амортизації, % (за залишковою вартістю)	Термін відтворення (за первісною вартістю), роки
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	6614883,0	76033786,1	8,7	36365365,4	18,2	11,5
Промисловість	17108337,9	456737492,1	3,7	192241365,0	8,9	27,0
Будівництво	1451901,5	24681599,1	5,9	13541379,7	10,7	16,9
Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	2512698,9	36672546,7	6,9	24965932,3	10,1	14,5
Готелі та ресторани	420803,7	9252430,3	4,5	6325975,9	6,7	22,2
Транспорт і зв'язок	8134439,9	184342248,3	4,4	94955540,1	8,6	22,7
Фінансова діяльність	1184713,6	15438935,7	7,7	10868919,8	10,9	13,0
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	12095206,1	303926758,2	4,0	187473857,3	6,5	25,0
Державне управління	1917569,7	34901008,8	5,5	20170447,8	9,5	18,2
Освіта	2562008,3	51639126,8	5,0	20814163,3	12,3	20,0
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1755012,0	38726257,7	4,5	20380309,4	8,6	22,2
Колективні, громадські та особисті послуги	1067988,8	20910741,8	5,1	11161080,5	9,6	19,6
Всього по економіці	56866281,9	1276200591,3	4,5	661565377,4	8,6	22,2

В таблиці 1 розглянуті два напрями розрахунку норм амортизації – за первісною та залишковою вартістю. За первісною вартістю, норма амортизації за всіма об'єктами, в цілому по економіці України, у 2005 році склала 4,5%. Негативною ознакою для підприємств України є те, що найнижча норма амортизації у 2005 році була на підприємствах промисловості – 3,7%. Найвищі ж норми притаманні суб'єктам господарювання сільського господарства, мисливства та лісового господарства – 8,7% та підприємствам, які займаються фінансовою діяльністю – 7,7%.

В свою чергу, за залишковою вартістю, найбільші норми амортизації характерні підприємствам сільського господарства, мисливства та лісового господарства – 18,2%, а найнижчі готелям і ресторанам – 6,7% та суб'єктам господарювання, які здійснюють операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам – 6,5%.

Суб'єкти господарювання сільського господарства мають досить високу норму амортизації, оскільки вони звільнені від сплати податку на прибуток. Ця пільга стимулює розвиток системи власних норм амортизації і, відповідно, підприємства можуть використовувати будь-які норми амортизації (навіть норми з часів СРСР) – держава цей процес не контролює. Відповідно до цього, суб'єкти господарювання сільського господарства використовують власну амортизаційну політику, а господарюючі системи інших видів економічної діяльності – амортизаційну політику держави.

Розрахунки показують, що амортизаційна політика держави дозволяє оновити основні засоби, в цілому по економіці України, лише за 22 роки, а в індустріально розвинених країнах світу цей термін не перевищує 3-4 роки. Найдовший термін їх відтворення характерний для підприємств промисловості –

27 років. Швидше за всіх відновлюють засоби праці господарюючі системи таких видів економічної діяльності як сільське господарство, мисливство та лісове господарство (11,8 років), а також підприємства, які займаються фінансовою діяльністю (13 років). Це все можливе тільки за умови провадження суб'єктом господарювання прибуткової діяльності.

Для всебічного вивчення амортизаційної політики підприємств, наведемо розмір норм амортизації також за формами власності. Норма амортизації суб'єктів господарювання всіх видів економічної діяльності приватної форми власності у 2005 році становила 5,3 %, комунальної та комунально-корпоративної –

3,9 %, державної та державно-корпоративної – 3,8 %. Це є підтвердженням того, що в господарюючих системах приватної форми власності, власник провадить політику, яка відрізняється від державної, в тому числі і щодо того, які норми амортизації застосовувати, тобто він деякою мірою зосереджується на ефективності використання власної амортизаційної політики для забезпечення відтворення потенціалу.

Підтвердженням вище зазначених висновків щодо рівня амортизаційної політики в Україні є отримані результати при її дослідження в розрізі регіонів на основі групування (табл. 2).

Таблиця 2. Групування норм амортизації основних засобів суб'єктів господарювання України за регіонами у 2005 році [10]

Група регіонів за рівнем норм амортизації	Регіони		У %-х до підсумку
	найменування регіонів	кількість	
до 4,0 %	Чернігівська область (3,2 %), Івано-Франківська область (3,6 %), Запорізька область (3,7 %), Дніпропетровська область (3,9 %), Чернівецька область (3,9 %)	5	18,5
від 4,1 % до 5,0 %	Львівська область (4,1 %), м. Севастополь (4,1 %), Луганська область (4,2 %), Полтавська область (4,2 %), Кіровоградська область (4,3 %), Херсонська область (4,3 %), Автономна республіка Крим (4,4 %), Донецька область (4,4 %), Харківська область (4,4 %), Житомирська область (4,5 %), Черкаська область (4,5 %), Одеська область (4,6 %), Волинська область (4,7 %), Рівненська область (4,7 %), Хмельницька область (4,7 %), Вінницька область (4,8 %), Київська область (4,8 %) та м. Київ (5,0 %)	18	66,7
від 5,1 %	Миколаївська область (5,2 %), Тернопільська область (5,3 %), Закарпатська область (6,4 %), Сумська область (7,4 %)	4	14,8
Разом	х	27	100,0

Проведений аналіз дає можливість обґрунтувати рівень ефективності побудови амортизаційної політики економічними службами підприємств в регіональному аспекті: господарюючі системи з нормою амортизації до 4% (5 областей) – мають найбільш пасивних керівників та спеціалістів в сфері застосування власної амортизаційної політики; управлінці суб'єктів господарювання регіонів з рівнем норм амортизації більше 5,1 % (4 області) є більш вільними у сфері формування амортизації; решта ж підприємств інших регіонів мають норми амортизації в межах від 4,1 % до

5,0 % (18 областей), що підтверджує використання ними амортизаційної політики держави з незначним впровадженням власних норм амортизації.

За результатами проведених досліджень, можна зробити висновок, що найбільш ефективно займаються амортизаційною політикою економічні служби суб'єктів господарювання сільського господарства, мисливства та лісового господарства, фінансової діяльності; підприємств приватної форми власності; господарюючих систем Миколаївської, Тернопільської, Закарпатської та Сумської областей.

Визначення ролі амортизації є важливим не лише на теоретичному рівні, але і в практичному використанні, оскільки серед джерел фінансування інвестицій амортизація виступає найвагомішою часткою власних джерел підприємств при здійсненні капітальних вкладень.

З огляду на це, амортизаційна політика в Україні має завдання подолати існуючий дисбаланс бюджетних інтересів держави та інвестиційних інтересів підприємств, одночасно сприяючи поліпшенню фінансового становища підприємств як умови забезпечення відтворення їх основних засобів і оборотних активів. Лише на такій базі можливо створити привабливий інвестиційний клімат у економічній сфері.

Зарубіжні тенденції у розвитку амортизаційних систем спрямовані на їх значну лібералізацію, істотне скорочення кількості амортизаційних норм, надання корпоративним структурам права самостійно

встановлювати амортизаційні періоди у нормативно закріплених межах і обирати метод нарахування амортизації [5, с. 50].

Амортизація є важливим інструментом, який впливає на розмір прибутку господарюючої системи і, як наслідок, визначає рівень її привабливості, плато- та кредитоспроможність. Розглянемо більш детально цей механізм. Так, наприклад, при зростанні норм амортизації за об'єктами необоротних активів суб'єкта господарювання, зростають (при інших рівних умовах) амортизаційні відрахування, в наслідок чого, спостерігається збільшення собівартості продукції (робіт, послуг), відповідно, й розміру прибутку і навпаки.

Амортизація та чистий прибуток підприємства формують *чистий вільно-цільовий грошовий потік* підприємства ($A+ЧП=ЧГПвц$) (рис. 1), елементи якого забезпечують відтворення майнового потенціалу суб'єктів господарювання.

Рис. 1. Формування та використання чистого вільно-цільового грошового потоку підприємства

Саме амортизація є інструментом контролю за розподілом чистого вільно-цільового грошового потоку суб'єкта господарювання.

Прототипом *ЧППц*, на підприємствах України може бути аналітичний показник *EBITDA* (скор. від англ. *Earnings before Interest, Taxes, Depreciation, and Amortization*), який використовується в зарубіжних країнах. Але відзначимо, що при розрахунку показника *EBITDA*, окрім чистого прибутку та амортизаційних відрахувань до його складу включають сплачені суб'єктом господарювання податки та витрати по процентам ($EBITDA = ЧП + Под + Проц + А$).

Амортизацію можливо направляти на відтворення потенціалу тільки в тому випадку, якщо підприємство має чистий прибуток, а в тих випадках, коли має збиток, то вона використовується на забезпечення інших цілей статутної діяльності.

Отже, амортизація впливає на частину прибутку в загальному розмірі чистого вільно-цільового грошового потоку. Так, наприклад, за умови, якщо *A* знижується, а *ЧП* зростає – підприємство сплачує державі 25 % приросту прибутку, тобто зростає розмір сплачуваного податку на прибуток. В свою чергу, якщо *A* зростає, а *ЧП* знижується, то

підприємство сплачує державі менший розмір податку на прибуток за умови зростання розміру амортизації.

Ефективна державна амортизаційна політика, як інструмент впливу на господарську діяльність господарюючої системи може збільшити розмір чистого вільно-цільового грошового потоку на підприємстві.

На противагу державній амортизаційній політиці підприємства можуть використовувати внутрішню амортизаційну політику підприємства. Амортизаційна політика підприємства будується з врахуванням загальнодержавного та внутрішньогосподарського підходів.

Проведені дослідження показали, що амортизаційна політика в Україні є недосконалою.

Крім того, проблемою сьогодення є те, що нараховані амортизаційні відрахування не повною мірою раціонально використовуються. Розглянемо рівень цільового використання нарахованої амортизації основних засобів суб'єктами господарювання України у 2005 році за видами економічної діяльності (таблиця 3).

Таблиця 3. Рівень цільового використання нарахованої амортизації основних засобів суб'єктами господарювання за видами економічної діяльності в Україні у 2005 р. [10]

(тис. грн.)

Вид економічної діяльності	Амортизація основних засобів	Введені в дію нові основні засоби	Відхилення	
			+/-	%
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	6614883,0	6471387,1	-143495,9	-2,2
Промисловість	17108337,9	22737636,2	5629298,3	32,9
Будівництво	1451901,5	2577830,8	1125929,3	77,5
Оптова і роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	2512698,9	5219165,9	2706467	в 1,1 рази
Готелі та ресторани	420803,7	835963,5	415159,8	98,7
Транспорт і зв'язок	8134439,9	14185324,5	6050884,6	74,4
Фінансова діяльність	1184713,6	2857905,2	1673191,6	в 1,4 рази
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	12095206,1	9657144,7	-2438061,4	-20,2
Державне управління	1917569,7	2030255,4	112685,7	5,9
Освіта	2562008,3	1379866,6	-1182141,7	-46,1
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1755012,0	1464402,5	-290609,5	-16,6
Колективні, громадські та особисті послуги	1067988,8	1055438,2	-12550,6	-1,2
Всього по економіці	56866281,9	70497437,4	13631155,5	24,0

Як свідчать наші розрахунки (табл. 3), суб'єкти господарювання промисловості, будівництва, оптової і роздрібною торгівлі, торгівлі транспортними засобами, підприємства, які надають послуги з ремонту, транспорту та зв'язку, а також господарюючі системи, які займаються фінансовою діяльністю, державним управлінням, готелі та ресторани в повній мірі кошти, отримані від амортизації основних засобів в 2005 році направляють на введення в дію нових основних засобів. В свою чергу, не в повному обсязі використовують амортизаційні відрахування відповідно до їх цільового призначення, суб'єкти, які зайняті в сільському господарстві, надають послуги щодо операцій з нерухомістю, здаванням під найм та послуги юридичним особам і підприємства сфери освіти, охорони здоров'я та ті, які здійснюють колективні, громадські та особисті послуги.

Спробуємо розглянути аналогічну ситуацію щодо господарюючих систем за формами власності. Відзначимо, що в повній

мірі цільове використання мають амортизаційні відрахування суб'єктів господарювання приватної, державної та державної корпоративної власності на відміну від господарюючих систем комунальної та комунальної корпоративної форми власності.

Щодо цільового використання амортизаційних відрахувань окремих регіонів за їх основним призначенням, то тільки господарюючі системи Автономної республіки Крим, Вінницької, Закарпатської, Запорізької, Рівненської, Сумської, Тернопільської та Хмельницької областей (таблиця 4) не використали у 2005 році в повних обсягах наявні амортизаційні відрахування. Тобто їх власні кошти, з "умовним" цільовим призначенням, не були повністю направлені на відтворення майнового потенціалу шляхом поповнення власного арсеналу основних засобів новими засобами праці, а були використані на інші цілі, не пов'язані з інвестиційно-інноваційним розвитком (в основному на покриття відсутніх коштів щодо відшкодування поточних витрат).

Таблиця 4. Групування регіонів України за рівнем цільового використання нарахованої амортизації основних засобів суб'єктів господарювання всіх видів економічної діяльності у 2005 р. [10]

Рівень цільового використання нарахованої амортизації основних засобів	Регіони		У %-х до підсумку
	найменування регіонів	кількість	
повне	Волинська область, Дніпропетровська область, Донецька область, Житомирська область, Івано-Франківська область, Київська область, Кіровоградська область, Луганська область, Львівська область, Миколаївська область, Одеська область, Полтавська область, Харківська область, Херсонська область, Черкаська область, Чернівецька область, Чернігівська область, м. Київ, м. Севастополь	19	70,4
часткове	Автономна республіка Крим, Вінницька область, Закарпатська область, Запорізька область, Рівненська область, Сумська область, Тернопільська область, Хмельницька область	8	29,6
Разом	х	27	100,0

Отже, переважна більшість суб'єктів господарювання протягом останніх років почала використовувати амортизаційні відрахування за їх економічним призначенням – на фінансування капітальних інвестицій, що направляються здебільшого на придбання, виготовлення і ремонт основних засобів.

На нашу думку, у випадку, якщо рівень використання амортизації за її економічним призначенням зростатиме, у майбутньому можна буде запропонувати застосування прискорених методів її нарахування для окремих видів обладнання і устаткування.

У економічній літературі, під системою прискореної амортизації розуміють такі

методи її нарахування та порядок переоцінки засобів праці, при яких протягом перших років або всього амортизаційного періоду, що не перевищує економічно раціональний строк служби, забезпечується випереджаюче зростання нагромадженої суми амортизаційних відрахувань порівняно з дійсними темпами втрати засобами праці споживчих властивостей і вартості [9, с. 33].

Умовою запровадження прискореної амортизації є прибуткова господарська діяльність, лише за цієї умови вона буде діяти ефективно. Серед вітчизняних підприємств є великою помилкою застосування прискореної амортизації в екстрених випадках, тому, що амортизація є тільки інструментом перерозподілу чистого вільно-цільового грошового потоку (тобто коштів між чистим прибутком і амортизацією, та навпаки).

Охарактеризуємо це на прикладах.

Приклад 1. Амортизація підприємства становить 100,0 тис. грн., а чистий прибуток – 500,0 тис. грн. при інших рівних умовах. Якщо амортизація зросте на 100,0 тис. грн., то чистий прибуток буде становити 400,0 тис. грн. В свою чергу, якщо амортизація зменшиться на 50,0 тис. грн., чистий прибуток зросте до 550,0 тис. грн. Але відзначимо, що в цілому сума чистого грошового потоку для перерозподілу буде становити в усіх випадках 600,0 тис. грн., тому на підприємствах, які є збитковими амортизація нічого ефективного не дає.

Приклад 2. Амортизація підприємства 200,0 тис. грн., а чистий прибуток 50,0 тис. грн. при інших рівних умовах. Якщо амортизація зросте на 100,0 тис. грн., то чистий прибуток стане збитком і складе 50,0 тис. грн. Відповідно, якщо амортизація зменшиться на 100,0 тис. грн., то чистий прибуток збільшиться до 150,0 тис. грн., але, і в першому, і другому випадках, чистий грошовий потік складе 250,0 тис. грн.

Прискорена амортизація забезпечує швидке повернення реальних інвестицій, підвищує інвестиційні можливості, робить інвестиційні проекти ефективнішими і менш ризикованими для інвесторів, приводить до

зниження податку на прибуток у перші роки після введення засобів праці в експлуатацію, при обов'язковій підтримці держави.

В сучасних умовах господарювання, амортизація частково є джерелом відтворення майнового потенціалу (не для всіх суб'єктів господарювання), тому що 35-40 % українських підприємств збиткові і ніяка амортизація не зможе допомогти в їх становищі. Окрім цього, як зазначалось вище, норми амортизації встановлюються на державному рівні і є недостатніми для здійснення повноцінного відтворення.

Сьогодні, державна амортизаційна політика має бути побудована на справедливих нормах амортизації з врахуванням прогресивних та пільгових ставок для підприємств. Окрім цього, вона має бути диференційована в залежності від:

- виду економічної діяльності господарюючої системи згідно КВЕД;
- особливостей рівня розвитку регіону господарювання підприємства;
- обсягів впровадження інновацій на підприємстві;
- рівня розвитку бізнесу;
- інноваційності створюваного суб'єкта господарювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Необхідність відтворення майнового потенціалу підприємства визначається, перш за все, рівнем зносу наявних основних засобів та нематеріальних активів, а також збільшення темпів розширення суб'єктів господарювання (впровадження інноваційних проектів).

Наше дослідження підтверджує, що саме амортизація є вагомим джерелом відтворення основних засобів. Залежно від того, якими нормами буде нараховуватись амортизація, визначається можливість відтворення майнового потенціалу господарюючих систем. Основними проблемами, які можливо виокремити в державній амортизаційній політиці є: по-перше, низькі норми амортизації, а по-друге, нецільове використання амортизаційних відрахувань.

Отже, виходячи зі світових тенденцій розвитку економіки (передусім індустріального сектора), в Україні необхідно скоротити нормативні терміни експлуатації машин та обладнання. Це призведе до збільшення амортизаційних відрахувань, що створить сприятливі умови для швидкого оновлення основного капіталу, прискорення модернізації промислового виробництва і покращення технологічної бази економіки загалом. Реальний термін експлуатації основних засобів повинен визначатися як компроміс між їх потенційною (фізичною) довговічністю і тим терміном функціонування, який диктується темпами їх удосконалення. У теоретичному розумінні, це компроміс між одночасною дією двох критеріїв розвитку економіки – забезпеченням максимального розширення масштабів виробництва (для задоволення потреб ринку) і досягненням при цьому максимального економічного ефекту. При цьому норми прискореної амортизації мають встановлюватись вищими від звичайних, у середньому, на рівні 30-40 %.

На нашу думку, на державних підприємствах потрібно ввести монополію на амортизацію, тому всі міністерства, яким підпорядковуються державні підприємства, мають розробити власну амортизаційну політику щодо норм амортизації шляхом видання відповідного нормативного документу.

На приватних підприємствах питання щодо того, які мають бути норми амортизації та за якими напрямками вона буде використовуватись, повинні вирішувати власники (на загальних зборах), а не менеджери та служби управління.

Все визначене вище та сучасні тенденції розвитку національної економіки загалом, дозволяють задіяти механізм прискореної амортизації як стимулятор розширеного відтворення майнового потенціалу, оскільки темпи інфляції знизилися настільки, що, з одного боку, можна говорити про фінансову стабілізацію, а, з іншого, про необхідність прискорення процесу оновлення основних

засобів. В умовах високої інфляції застосування цього механізму призвело б лише до додаткового зростання цін за рахунок збільшення певних статей собівартості; при цьому нагромадження, які підприємство могло б зробити, застосовуючи схеми прискореної амортизації, знецінювалися б тим сильніше, чим тривалішим був би виробничий цикл і, відповідно, капіталоемнішим виробничий процес.

Переконані, що саме розробка і запровадження механізму прискореного нарахування та використання амортизації дозволить відновити втрачену за роки українських реформ зацікавленість промислових підприємств у своєчасному освоєнні і найефективнішому використанні введених у дію нових виробничих потужностей. Окрім того, за допомогою такого механізму можна впливати і на глибші процеси у сфері відтворення елементів потенціалу підприємств, передусім основного капіталу, з метою подальшого вдосконалення його технологічної структури і підвищення віддачі вкладених коштів.

Розглядаючи амортизацію як джерело відтворення потенціалу господарюючих систем, необхідно відзначити, що по-перше, амортизація не є джерелом самофінансування, а, по-друге, вона нараховується частинами при необхідності її отримання повністю в загальних обсягах для здійснення повноцінного відтворення.

Також проблемою загальнодержавного значення виступає відсутність законодавчо затвердженого механізму цільового використання суб'єктами господарювання амортизаційних відрахувань. Сьогодні її вирішення, для розвитку економіки країни, має першочергове значення. Основним напрямом цільового використання амортизації має бути фінансування капітальних інвестицій в придбання та виготовлення основних засобів підприємства. Окрім цього, в державі має бути створена система контролю за цільовим використанням амортизації.

Отже, амортизаційна політика створює засади для відтворення майнового потенціалу за умови:

1) обґрунтованих загальнодержавних норм амортизації основних засобів та нематеріальних активів;

2) розробки власної амортизаційної політики суб'єкта господарювання з врахуванням специфіки їх діяльності (має бути затверджена наказом про амортизаційну політику на підприємстві);

3) складання власниками підприємств балансу відтворення, на основі якого буде визначений відсоток чистого вільно-цільового грошового потоку, який має бути направлений на розвиток підприємства (по-об'єктно).

Всі проблемні питання, які виникають сьогодні в сфері амортизаційної політики мають бути узгоджені та відображені в Податковому кодексі України.

В майбутньому, вважаємо за потрібне продовжити дослідження даної проблематики щодо визначення рекомендованих норм нарахування амортизації, обґрунтування формування та розподілу чистого вільно-цільового грошового потоку суб'єкта господарювання та розробки раціональних напрямів поточного використання нарахованої амортизації як основного джерела відтворення майнового потенціалу господарюючих систем.

Список використаної літератури:

1. Баранов В.В. Финансовый менеджмент: Механизмы финансового управления предприятиями в традиционных и наукоёмких отраслях. – М.: Дело, 2002. – 272 с.

2. Борисенко З.Н. Амортизационная политика. – К.: Наукова думка, 1993. – 135 с.

3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000 – 864 с.

4. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” № 334/94-ВР від 28 грудня 1994 р. зі змінами та доповненнями.

5. Захарін С. Інвестиційне забезпечення відтворення основних фондів // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 43-51.

6. Ішук С.О. Виробничий потенціал промислових підприємств: проблеми формування і розвитку. Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 278 с.

7. Кваша Я.Б. Амортизация и службы основных фондов. – М., 1959.

8. Курс економіки / Под ред. Райсберга Б.А. – М.: “ИНФА-М”, 1997.

9. Орлов П., Орлов С. Удосконалення державної амортизаційної політики // Економіка України. – 2003. – № 2. – С. 32-36.

10. Основні засоби України у 2005 році. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 370 с.

11. Про концепцію амортизаційної політики. – Указ Президента України № 169/2001 від 7 березня 2001 року.

12. Рикардо Д. Начало политической экономики и налогового обложения. – М.: Эконом: Ключ, 1993. – 475 с.

13. Стадницький Ю., Саган Т. Амортизаційна політика в Україні: історія розвитку, існуючий стан та шляхи удосконалення // Економіст. – 2002. – № 12. – С. 34-38.

14. Степанков А.К. К вопросу о воспроизводстве и амортизации средств труда // Вопросы экономики. – 1957.

15. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник, 2004. – 316 с.

16. Энциклопедический словарь бизнесмена. / Под. ред. М.И. Молдованова. – К.: Техника, 1993.

ДЕНИСЮК Олена Григорівна – аспірант кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– формування та розподіл національного багатства підприємствами України;

– формування та використання майнового потенціалу суб'єктів господарювання України

